

ЦЭНТР НОВЫХ ІДЭЙ

БАРОМЕТР РЭПРЭСІЙ У БЕЛАРУСІ

Генадзь Коршунаў

Цэнтр новых ідэй | Студзень 2024

РЭЗЮМЭ

Інфармацыя пра рэпрэсіўна-карныя захады ўладаў прыходзяць з Беларусі практычна кожны дзень. Гэта ўжо суцэльны паток, у якім без дэтальнага аналізу складана вызначыць галоўныя напрамкі і асаблівасці. Каб разумець, як эвалюцыянуюць карныя практыкі рэжыму, якія тэндэнцыі ў рэпрэсіях згасаюць і якія новыя трэнды з'яўляюцца, раз на квартал Цэнтр новых ідэй будзе прадстаўляць справаздачу па даследаванні «Барометр рэпрэсій у Беларусі».

У нашым даследаванні асноўны фокус увагі будзе скіраваны перш за ўсё на статыстычныя, колькасныя звесткі. Як дадатковая будзе выкарыстоўвацца якасная (квалітатыўная) інфармацыя з шырокага кола адкрытых крыніц.

Дадзеная справаздача не ставіць сабе мэты падмяніць дэтальныя справаздачы праваабарончых арганізацый. У нас іншыя задачы аналітыка-статыстычнага кшталту: па-першае, акрэсліць абагуленую карціну працы рэпрэсіўна-карнай сістэмы беларускага рэжыму, і, па-другое, вылучыць асаблівасці яе функцыянавання цягам пэўных часавых інтэрвалаў (кварталаў). Падаецца, такое адрэганне асноўных колькасных паказнікаў (у першую чаргу ад праваабаронцаў, але і з улікам афіцыйнай статыстыкі) пры дапамозе аналізу кантэкстнай інфармацыі можа быць карысным усім, хто хоча разумець, што адбываецца ў Беларусі з пункту гледжання ціску рэжыму на грамадства.

Аўтар даследавання – старшы эксперт Цэнтра новых ідэй, кандыдат сацыялагічных навук Генадзь Коршунаў.

Аўтар выказвае шчырую ўдзячнасць беларускім праваабаронцам за іх працу. Асабліва тым, чые звесткі выкарыстоўваліся падчас падрыхтоўкі справаздачы. Гэта праваабарончы цэнтр [“Вясна”](#), праваабарончыя арганізацыі і ініцыятывы [“Беларускі Хельсінкскі Камітэт”](#), [Lawtrend](#), [Human Constanta](#) і [Dissidentby](#).

ВЫСНОВЫ

- Рэжым працягвае нарошчваць ціск у бок знішчэння магчымасцяў для самаарганізацыі і самакіравання ў грамадстве.
- Адбываецца «дазачыстка» інфармацыйнай прасторы – зараз на ўзроўні рэгіянальных медыя і незалежных блогераў. Заканадаўчая база дапрацоўваецца з улікам таго, каб мінімізаваць ступені свабоды, у прыватнасці для рэлігійных арганізацый і ўласнікаў кватэр.
- Беларускі рэжым усё больш дакладна і паслядоўна праводзіць размежаванне паміж ляяльнымі і неляяльнымі яму грамадзянамі з дыскрымінацыяй апошніх. У канцы 2023 года ўлады ўзмацнялі супрацьстаянне з дыяспарай, змяняючы заканадаўства і ладзячы правакацыі супраць яе.
- Улады актывізавалі свае намаганні па нагнятанні трывогі і страху ў грамадстве, выкарыстаўшы зараз не столькі персаналізаваныя механізмы, колькі інструменты «масавыя ахопу» (прызнанне інфармацыйных крыніц экстрэмісцкімі матэрыяламі і «хапуны»).
- Улічваючы накірунак самых масавых хапуноў (па справе КС і па назіральніках на выбарах), можна меркаваць, што такая дынаміка шмат у чым стымуляваная набліжэннем электаральнай кампаніі 2024-25 гадоў.
- Цягам апошняга квартала 2023 года асаблівага росту рэпрэсіўнага ціску ў Беларусі не было – сістэма працавала ва ўмоўна штатным і ўстойлівым фармаце, на які выйшла цягам 2023 года. Увогуле цягам апошняга квартала колькасць затрыманых і асуджаных па крымінальных артыкулах была ніжэйшая за сярэднегадавы паказнік, а колькасць адміністрацыйных прысудаў – вышэйшая.
- Разам з тым улады пэўным чынам пераацэнілі свае высілкі ў бок запужвання грамадства, а не яго гвалтавання. Новыя акцэнты рабіліся на пашырэнне рэпрэсіўных захадаў у рэгіёнах і на сістэматызацыю дыскрымінацыйных захадаў супраць дыяспары.

БАРОМЕТР РЭПРЭСІЙ У БЕЛАРУСІ, ІV КВАРТАЛ 2023 ГОДА

Тая карна-рэпрэсіўная сістэма, якая зараз выбудоўваецца і функцыянуе ў Беларусі, мае шмат складнікаў і ўзроўняў. Заходзячы з задачы адсочвання змен у дзейнасці сістэмы рэпрэсій, у нашым даследаванні мы засяроджваемся на двух асноўных напрамках, для аналізу дынамікі якіх існуе дастаткова якасных звестак. Гэта:

- запалохванне людзей – мерапрыемствы па нагнятанні трывогі і страху шляхам дэманстрацыі ўсёмагутнасці сілавых органаў беларускага рэжыму, заклікання максімальна здушыць думкі аб прэтэнзіях грамадства на свабоду і самаарганізацыю;
- затрыманні і арышты – пераслед грамадзян, яея ў тым ці іншым выглядзе выказваюць сваю нязгоду з дзяржаўнай палітыкай (супраць фальсіфікацыі выбараў, нелімітаванага гвалту, саўдзелу Беларусі ў расійска-ўкраінскай вайне і г.д.).

Неабходны дысклэймэр: большасць звестак, спалучаных з колькаснымі характарыстыкамі працэсаў, варта інтэрпрэтаваць як мінімальна магчымыя паказнікі з прычынаў: а) закрытасці значнай часткі дзяржаўнай статыстыкі і б) атмасферы страху, з-за якой да праваабаронцаў не даходзіць частка інфармацыі пра рэпрэсіі ў краіне. У рэчаіснасці лічбавыя характарыстыкі рэпрэсій у Беларусі будуць істотна вышэйшымі.

У якасці дадатковых напрамкаў прыцягваюцца сферы, дзе за справаздачны перыяд існуе выразная дынаміка, разуменне якой патрэбна для адсочвання змен у функцыянаванні карна-рэпрэсіўнай сістэмы. У розныя перыяды часу намаганні ўладаў на рэпрэсіўных узроўнях размяркоўваюцца нераўнамерна, таму спіс дадатковых напрамкаў можа мяняцца. У дадзеным выпуску ў якасці дадатковых сфер разглядаюцца:

- кантроль – знішчэнне абшараў свабоды і самаарганізацыі, то бок падпарадкаванне інтарэсам дзяржавы дзейнасці сацыяльных суб'ектаў усіх узроўняў, ад бізнесу і трэцяга сектара да паўсядзённага жыцця;
- палітычная сегрэгацыя – дзяленне насельніцтва краіны па палітычных матывах з абмежаваннем у правах тых, хто выступае або выступаў супраць існага палітычнага рэжыму.

Каб зразумець, як у чацвёртым квартале 2023 года складалася сітуацыя, пачнем з дадатковых, збольшага кантэкстуальных сфер.

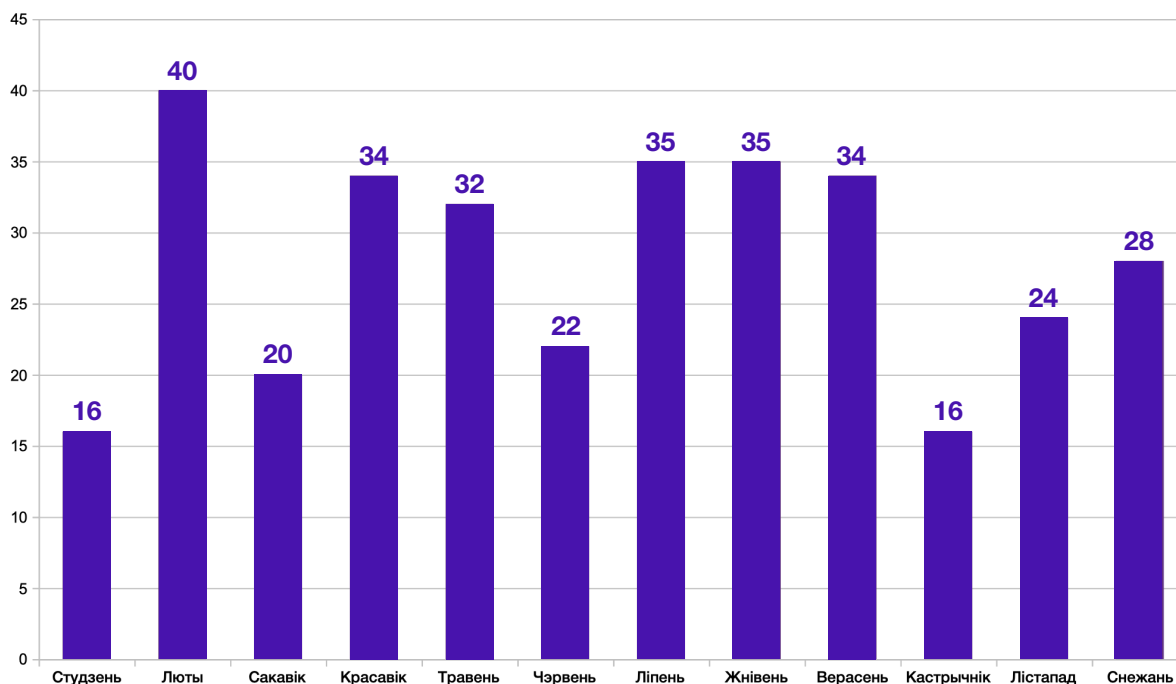
КАНТРОЛЬ: ЗНІШЧЭННЕ, ПАДПАРАДКАВАННЕ, АБМЕЖАВАННЕ

Адным з галоўных інструментаў кантролю над грамадствам з'яўляецца знішчэнне любых форм самаарганізацыі грамадзян і падпарадкавання сваім інтарэсам любых магчымых сфер дзейнасці. Знішчэнне сфер і форм самаарганізацыі звычайна рэалізуецца праз ліквідацыю (альбо прымус да самаліквідацыі) арганізацыйных форм такой актыўнасці. Галоўным чынам гэта датычыцца дзейнасці недзяржаўных медыяў і некамерцыйных арганізацый. Зачыстка і тых, і іншых бесперапынна

вядзецца з 2020 года, і можа падацца, што там ужо знішчана ўсё, што магчыма. Аднак практыка паказвае, што ўсё яшчэ ёсць што нішчыць, зачыняць і забараняць.

У сферы НКА, паводле звестак [Lawtrend](#), з 2020 года Беларусь страціла больш за 1500 арганізацый трэцяга сектара. За 2023 год такіх (сама)ліквідаваных арганізацый было мінімум 336; у чацвёртым квартале страты склалі 68 арганізацый. У сярэднім гэта 23 кейсы інстытутаў у месяц, што крыху ніжэй за ўзровень сярэднегадавых страт цягам 2023 года (28 у месяц).

Штомесячная колькасць арганізацый трэцяга сектара, ліквідаваных або тых, якія прынялі рашэнне аб ліквідацыі ў 2023 годзе (па звестках Lawtrend)

Верагодна, самым адыёзным рашэннем у гэтым напрамку стала [ліквідацыя](#) грамадскага аб'яднання “Беларускі камітэт “Дзеці Чарнобыля”, які з 1986 года займаўся аздараўленнем дзяцей, пацярпелых і ад аварыі на Чарнобыльскай АЭС. З гэтага прыкладу бачна, што на бягучы момант ніякая незаржаўная арганізацыя, якой бы гуманітарнай справай яна не займалася, не застрахованая ні ад рэйдарскага захопу ўладамі Беларусі, ні да прымусовай ліквідацыі з таго ж боку.

У медыйнай сферы пасля знішчэння або выціскання з Беларусі ўсіх рэспубліканскіх незалежных медыяў улады праводзяць мерапрыемствы па далейшай “нармалізацыі” патэнцыйна незалежных суб'ектаў. Цяпер “дазачышчаюцца” рэгіянальныя СМІ. У справаздачны перыяд надышла чарга рэпрэсій супраць салігорскага тэлеканала “Ранак”, барысаўскага рэгіянальнага сайта Ex-press.live і магілёўскіх інфармацыйных рэсурсаў 6TV.by, “Магілёў Медыя”, “Навіны Магілёўскага рэгіёну”. А галоўнага рэдактара маладзечанскай “Рэгіянальнай газеты” Аляксандра Манцэвіча прыгаварылі да 4 гадоў калоніі.

Важна, што незалежныя медыі не толькі знішчаюцца, улады захопліваюць над імі кантроль і перадаюць яго рэдакцыям дзяржпрапаганды. Так [адбылося](#) як мінімум з тэлеграм-каналам “Наш родны край Лагойск”, інстаграм-каналам “Стоўбцы Сіці” і рэсурсам Kraj.by.

Яшчэ адной асаблівасцю аналізаванага перыяду стала ўзмацненне прэвентыўнай нармалізацыі (у некаторых выпадках, верагодна, з кароткачасовымі арыштамі) вядомых беларускіх блогераў. Гэта кейсы [Дзяніса Кур'яна](#), [Ганны Бонд](#), [Ларысы Грыбалёвай](#) і аўтара тэлеграм-канала “[Мерзкий Кокотбай](#)”. Раней нешта падобнае ўлады зрабілі з папулярнымі блогерамі Дзмітрыем Сіўчыкам (ака Дзім Дзімыч) і Уладам Кабяковым. Падаецца, што і рэпрэсіі супраць рэзгіянальных медыяў, і прэвентыўная нармалізацыя блогераў – гэта элементы аднаго і таго ж тренду, то бок прывядзенне інфапрасторы ў татальна залежны ад дзяржавы стан.

Трэба адзначыць, што за апошні квартал былі прыняты два нарматыўна-прававыя акты, мэтай якіх з'яўляецца ўзмацненне падпарадкавання ўладам. Па-першае, гэта закон «Аб свабодзе сумлення і рэлігійных арганізацыях», які незалежныя эксперты [крытыкавалі](#) за істотныя абмежаванні магчымасцяў для функцыянавання рэлігійных суполак, арганізацый і аб'яднанняў. Гэты закон стварае базу для такога ж знішчэння рэлігійных арганізацый, якое ўлады Беларусі ў 2023 годзе правялі з палітычнымі партыямі ў краіне.

Другі закон – “Аб змене законаў па пытаннях кіравання жыллёвым фондам і яго эксплуатацыі”. Ён ёсць тым рэдкім выпадкам, калі ў абмеркаванні законапраекту ўключыліся нават [простыя грамадзяне](#) і выступілі з крытыкай шматлікіх яго пунктаў. Справа ў тым, што гэты закон фактычна пазбаўляе таварыствы ўласнікаў шматлікіх ступеняў свабоды як у самакіраванні, так і ў праве распараджацца сваімі фінансамі.

Зрэшты, і той, і другі законы – гэта не што іншае, як помста рэлігійным суполкам і тым дваравым супольнасцям, што былі актыўныя ў 2020 годзе. Менавіта гэта і задумвалі ўлады, [шчыра ў тым прызнаючыся](#).

ПАЛІТЫЧНАЯ СЕГРЭГАЦЫЯ І ДЫСКРЫМІНАЦЫЯ

Беларускі рэжым усё больш дакладна і паслядоўна праводзіць размежаванне паміж лаяльнымі і нелаяльнымі яму грамадзянамі з дыскрымінацыяй апошніх. З цягам часу гэта мэтанакіраваная дыскрымінацыя ўзмацняецца і адносна тых, хто зараз знаходзіцца ў месцах зняволення, і тых, хто зараз пражывае ў Беларусі, і тых, хто быў вымушаны пакінуць радзіму.

Грамадзяне, якія жывуць у Беларусі і выступалі супраць рэжыму Лукашэнкі ў 2020-ым ці пасля, фактычна губляюць права на прафесію. Іх фіксуюць у пэўных спісах МУС ці КДБ, а час ад часу такія спісы дасылаюцца на прадпрыемствы для звальнення людзей. Гэтая практыка цягнецца [дасюль](#). Пасля такіх звальненняў уладкавацца на працу ў дзяржаўную ўстанову становіцца немагчыма. Прыватныя прадпрыемствы таксама часта лічаць за лепшае не рызыкаваць і адмаўляюць у рабоце такім людзям. Гэтае правіла дагэтуль працуе, у тым ліку і для тых, хто ўжо адбыў сваё пакаранне ў месцах зняволення.

Асобная група – гэта грамадзяне Беларусі, якія знаходзяцца па-за яе тэрыторыяй. З 2022 года тыя, хто адсутнічаюць у краіне 30¹ і больш дзён, лічацца не занятымі ў нацыянальнай эканоміцы, гэта значыць “ўтрыманцамі”. Улічваючы аб'ёмы палітычнай міграцыі менавіта пасля 2020 і 2022 гадоў, гэтую групу ўлады відавочна разглядаюць як сваіх праціўнікаў. Таму адносна іх прымаецца ўсё больш дыскрымінавальных нарматыўна-прававых актаў.

¹ Выключэнне складаюць беларускія працаўнікі і навучэнцы ў Арменіі, Казахстане, Кыргызстане, Расіі.

Так, у справаздачны перыяд урад увёў [правіла](#), па якім “утрыманцам” змогуць пералічваць кошт жыллёва-камунальных паслуг па поўных тарыфах за больш ранні перыяд, чым з моманту ўключэння ў лік “утрыманцаў”. Таксама [з’явіўся](#) законапраект пад грыфам “Для службовага карыстання”, у якім, як стала вядома, разглядаюцца абмежаванні медычнага абслугоўвання для “ўтрыманцаў”.

Аднак самым рэзанансным стаў дакумент, прыняты да пачатку справаздачнага перыяду. Гэта так званы “пашпартны ўказ” (указ № 278 “Аб парадку выдачы дакументаў і здзяйснення дзеянняў”), паводле якога за мяжой немагчыма ні абмяняць пашпарт, ні прадоўжыць тэрмін яго дзеяння, ні аформіць даверанасць на сваю маёмасць. Гэтым, як адзначаюць [эксперты](#), улады Беларусі парушылі цэлы спіс правоў чалавека² і істотна ўскладнілі жыцці сваіх грамадзян.

Неабходна адзначыць, што гэтыя дзеянні ўладаў з’яўляюцца працягам трэнду на сістэматызацыю супрацьстаяння з беларускай дыяспарай. Яны дапаўняюць прынятыя раней рашэнні аб адмене галасавання за мяжой, практыкі завочных судов³ і ідэі пазбаўлення грамадзянства за “экстрэмізм”.

Трэнд барацьбы з дыяспарай трэба дапоўніць шэрагам правакацый, разгорнутых рэжымам за справаздачны перыяд. Гэта найперш серыя фэйкавых тэлеграм-ботаў, нібыта звязаных з такімі вядомымі праектамі, як “[Офіс Святланы Ціхановіч](#)”, праваабарончы цэнтр “[Вясна](#)”, праект “[Беларускі Гаюн](#)”. Былі і больш персаналізаваныя правакацыі – кейсы [Кавальковай](#), [Аксёнава](#), – і мерапрыемствы для дэманстрацыі “лічбавых магчымасцяў” сілавых органаў, напрыклад праз [падключэнне](#) супрацоўнікаў КДБ да анлайн-мерапрыемстваў.

Да захадаў, ускосна скіраваных супраць беларускай дыяспары, можна аднесці і працяг прызнання экстрэмісцкімі [суполак беларусаў](#) замежжа, затрыманні беларусаў пры [падачы дакументаў](#) на польскую візу, [закрыццё курсаў польскай мовы](#), а таксама [забарону рэкламы працы за мяжой](#).

ЗАПАЛОХВАННЕ: «ЭКСТРЭМІЗМ», «ТЭРАРЫЗМ» І «ХАПУНЫ»

Адным з дамінавальных спосабаў запалохвання грамадства з’яўляецца адвольнае надзяленне ўладамі сваіх супернікаў статусамі «экстрэмістаў» і «тэрарыстаў», а інфармацыйнай прадукцыі – статусам «экстрэмісцкіх матэрыялаў». Праз тое любы кантакт (інфармацыйны, камунікацыйны, фінансавы і г.д.) з супернікамі ўлады фактычна крміналізуюцца, то бок за яго можа быць прызначана пакаранне.

Як адзначаюць праваабаронцы⁴, некаторыя краіны, і Беларусь у тым ліку, выкарыстоўваюць меры па барацьбе з экстрэмізмам і тэрарызмам для падаўлення грамадскай актыўнасці, якую нельга аднесці да антыканстытуцыйнай⁵. Адметна, што да 2020 года ў “спісе тэрарыстаў” не было ніводнага

² У тым ліку наступныя правы: на недыскрымінацыю, на свабоднае перамяшчэнне, на неўмяшанне ў асабістае жыццё, на ўласнасці, на працу, на адукацыю і г.д.

³ З верасня 2022 года ў Беларусі распачалі ў парадку «спецыяльнай вытворчасці» як мінімум [31 крмінальную справу](#) ў дачыненні тых, хто з’ехаў з краіны.

⁴ “[Правам чалавека тут не место](#)” Сравнительный анализ антиэкстремистского законодательства и правоприменения в странах Восточной Европы и Центральной Азии.

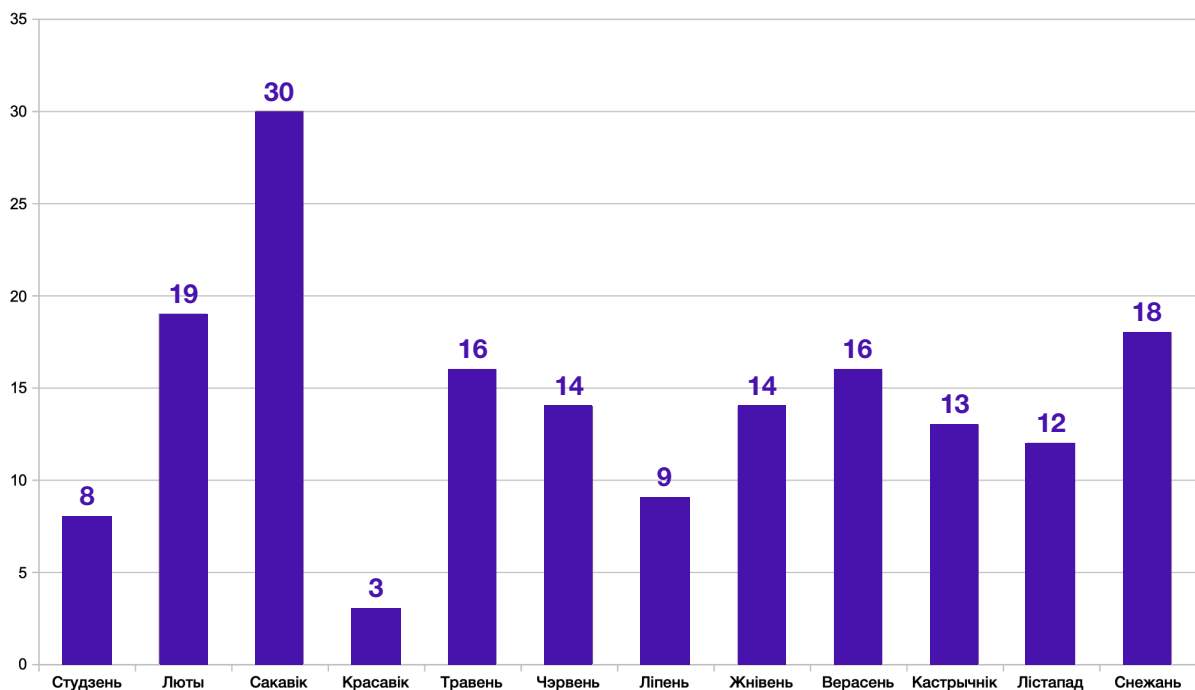
⁵ У гэтым сэнсе паказальна, што ў 2023 годзе стала заўважна больш крмінальных прысудаў па абвінавачваннях ў стварэнні, кіраўніцтве і ўдзеле ў экстрэмісцкіх фарміраваннях, а таксама ў садзейнічання і фінансавання экстрэмісцкай дзейнасці (“[Ситуация с правами человека в Беларуси в 2023 году](#)”).

беларускага грамадзяніна. Дадаванне беларусаў у гэты спіс пачалося толькі пасля падзей Беларускай рэвалюцыі.

У 2023 годзе супраць беларусаў актыўна ўжывалася і «экстрэмісцкае», і «тэрарыстычнае» заканадаўства. Усяго за гэты год у пералік грамадзян, якія маюць дачыненне да экстрэмісцкай дзейнасці, улады ўключылі 1400 чалавек⁶ (у 2022 годзе – 2263). «Тэрарыстычны» спіс папоўніўся на 172 пазіцыі⁷ (у 2022 годзе – 226). У сярэднім за адзін месяц 2023 года ў Беларусі «тэрарыстамі» прызнаваліся 14 чалавек, «экстрэмістамі» – 117. Ва ўсіх выпадках пераважную большасць у гэтых папаўненнях склалі беларускія грамадзяне.

Штомесячная колькасць людзей, унесеныя у «спіс тэрарыстаў» у 2023 годзе

(паводле звестак афіцыйных спісаў КДБ)

Што тычыцца апошніх трох месяцаў 2023 года, то сярэднямесячная колькасць прызнанняў «тэрарыстамі» адпавядала такому ж паказніку ў папярэднія перыяды года – 14 чалавек. Агульнае кварталнае павелічэнне гэтага спіса склала 43 чалавекі.

«Экстрэмісцкі» ж спіс за апошні квартал 2023 года вырас на 296 асобаў. Гэта ў сярэднім – 99 чалавек на месяц, што крыху ніжэй за сярэднегадавы паказнік – 117.

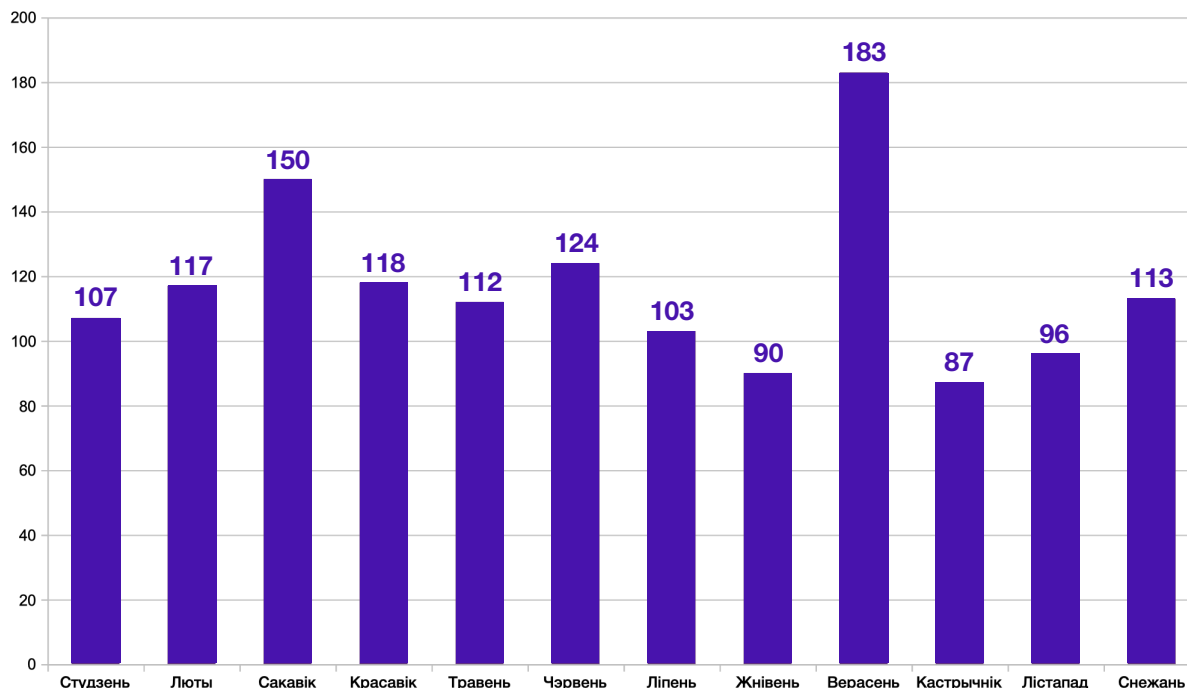
⁶ На канец года ў гэтым спісе было 3654 чалавекі.

⁷ На канец года ў гэтым спісе было 1156 чалавек, з іх 397 – беларусы.

Пералік жа арганізацый, якія маюць дачыненне да тэрарызму, у 2023 годзе не папаўняўся⁸.

Штомесячная колькасць людзей, унесеных у «спіс экстрэмістаў» у 2023 годзе

(паводле звестак афіцыйных спісаў МУС)

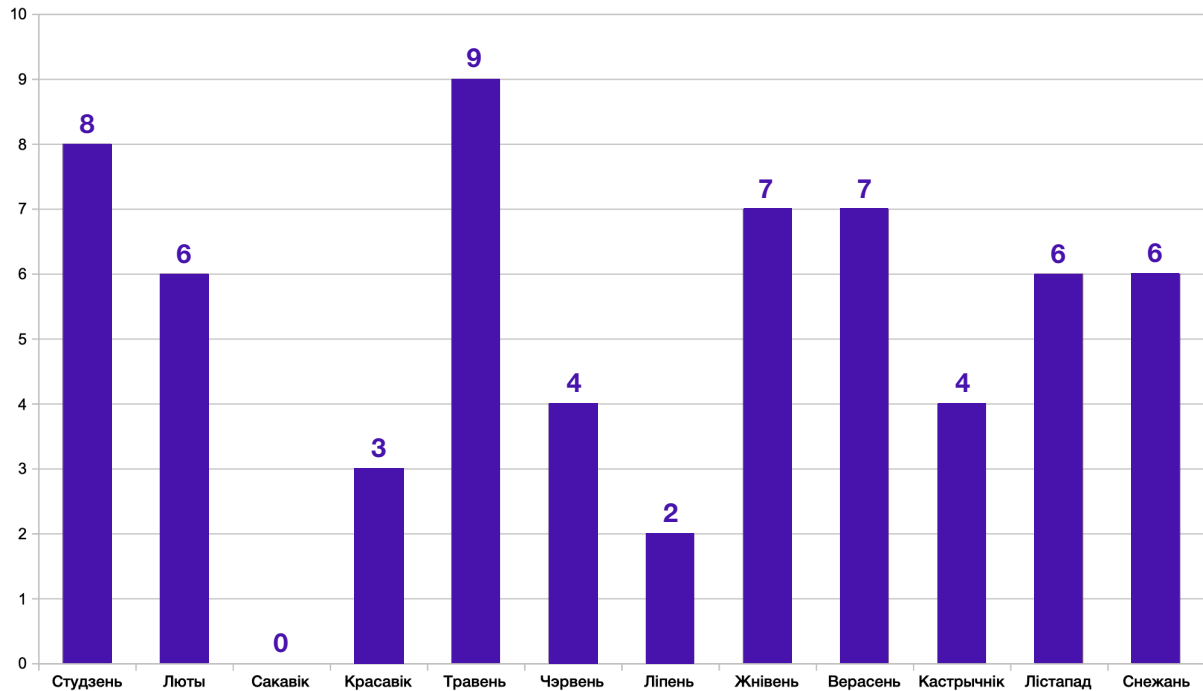

А вось колькасць структур, якія цягам года былі прызнаныя “экстрэмісцкімі фармаваннямі”, узрасла на 62 пазіцыі⁹ (у 2022 годзе ў спіс было занесена 80 кейсаў). Калі казаць пра сярэднія лічбы, то цягам года сярэднямесячны паказнік складаў 5-6 структур. У апошнім квартале ён захваўся на тым жа ўзроўні.

⁸ Цяпер у ім знаходзяцца “Атрады грамадзянскай самаабароны Беларусі (АГСБ)” і “Супраціў” (з ініцыятывамі: “Кібер-Партызаны”, “Дружыны Народнай Самаабароны – ДНС” і “Буслы ляцяць”), уключаныя ў пералік у 2021 годзе, а таксама ўключаныя туды ў 2022 годзе “NEXTA” (з “NEXTA Live” і “LUXTA”) і “ВУПОЛ” (з “Сітуацыйна-аналітычным цэнтрам” і “Мабілізацыйным планам “Перамога”).

⁹ На канец 2023 года ў гэтым спісе было 169 пазіцый.

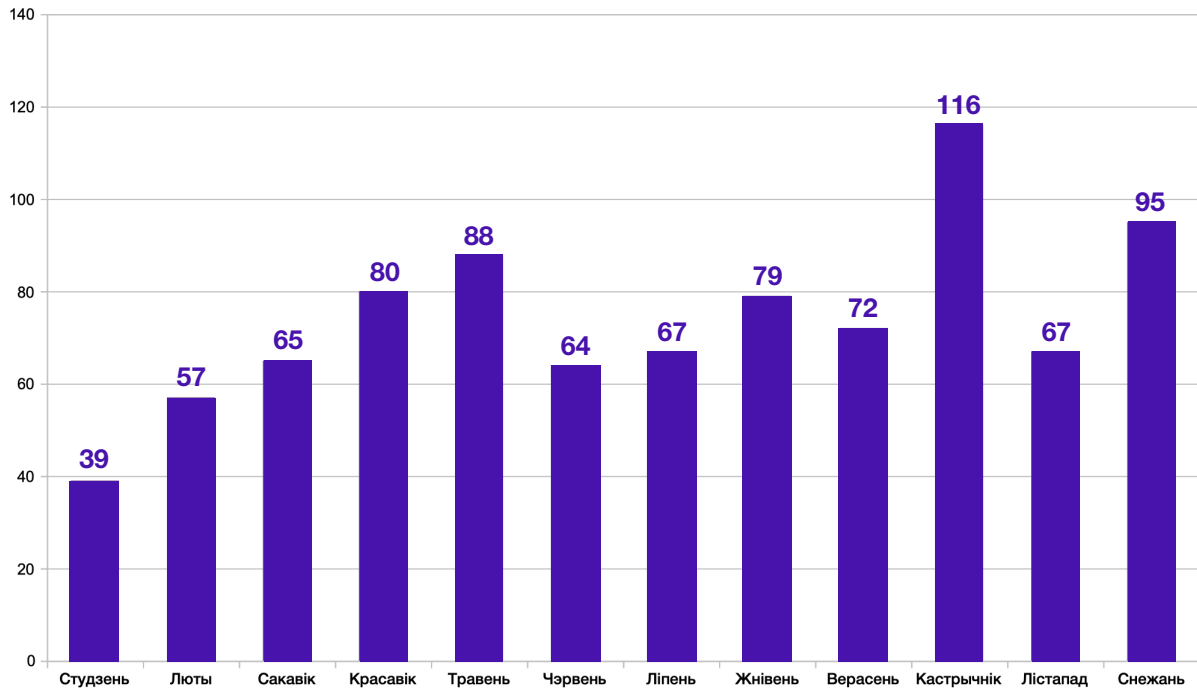
Штомесечная колькасць структур, прызнаных экстрэмісцкімі фармаваннямі (паводле звестак афіцыйных спісаў КДБ)

Затое ў 2023 годзе паскоранымі тэмпамі расла колькасць судовых прызнанняў інфармацыйных матэрыялаў экстрэмісцкімі. У пераважнай большасці экстрэмісцкімі матэрыяламі традыцыйна прызнаваліся акаўнты ў сацыяльных сетках і мэсэнджарах, якія належалі розным суб'ектам, што крытыкавалі беларускі рэжым. Але не толькі. Асаблівасцю 2023 года стала тэндэнцыя прызнаваць "экстрэмісцкімі" кнігі, напісаныя класікамі беларускай літаратуры: Вінцэнтам Дуніным-Марцінкевічам, Ларысай Геніюш, Уладзімірам Някляевым, Наталляй Арсенневай.

Усяго за 2023 год у Беларусі прайшло 889 такіх судовых пасяджэнняў, з іх у апошнім квартале года – 278. Параўноўваючы звесткі апошняга квартала са сярэднегадавымі значэннямі, мы бачым, што да канца года частата такіх працэсаў павялічылася: калі сярэднегадавы паказнік складае 74 на месяц, то ў апошнім квартале іх у сярэднім праводзілася 93.

Штомесячная колькасць судоў па прызнанні інфармацыйных матэрыялаў экстрэмісцкімі ў 2023 годзе (паводле звестак афіцыйных спісаў Міністэрства інфармацыі)

Пра ўзрастанне інтэнсіўнасці па гэтым напрамку гаворыць і наступны факт: на апошні квартал выпадаюць і два з трох судовых працэсаў, на працягу якіх статус “экстрэмісцкіх” атрымалі рэкордныя колькасці інфармацыйных крыніц. Так, 21 лістапада суд Ленінскага раёна Гродна на працягу аднаго пасяджэння прызнаў экстрэмісцкімі матэрыяламі 48 сайтаў, тэлеграм-каналаў і акаўнтаў у сацыяльных сетках. А 7 снежня за адно паседжанне суд Чыгуначнага раёна Гомеля прызнаў “экстрэмісцкімі” 95 пазіцый¹⁰.

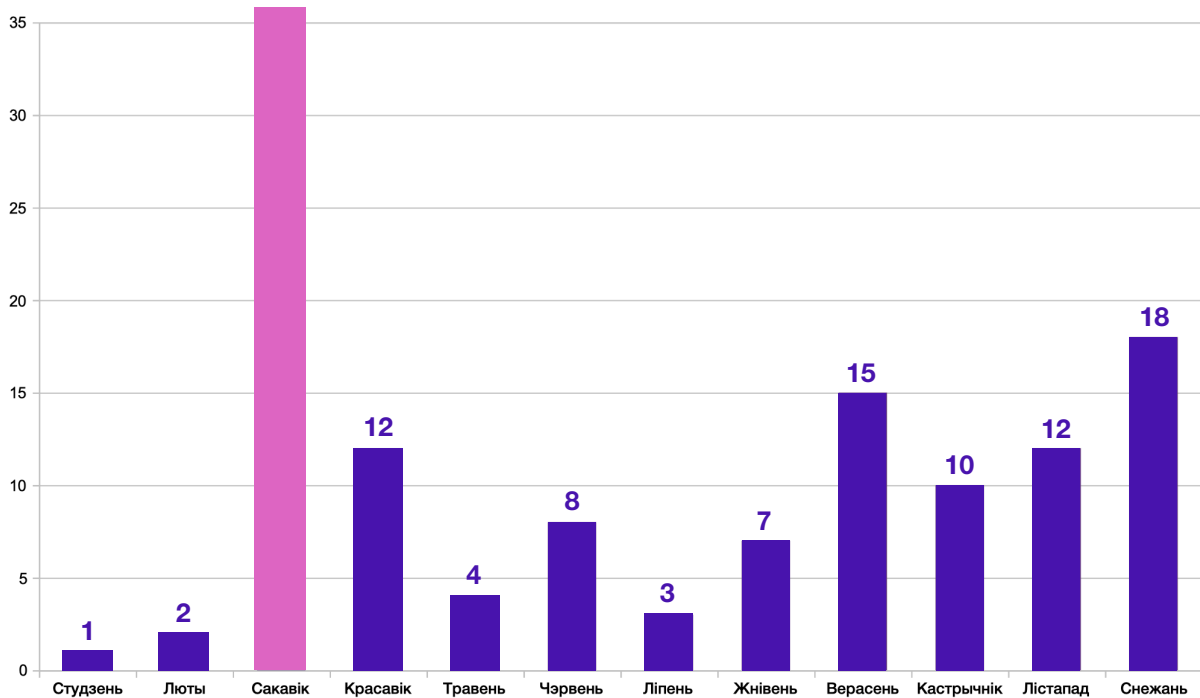
Гаворачы аб павелічэнні актыўнасці ўладаў у рэчышчы запалыхвання грамадства, трэба звярнуць увагу і на такі феномен, як «хапуны» (пры ўсёй умоўнасці гэтага панятку¹¹). Іх колькасць істотна павялічылася напрыканцы года. Мы можам рабіць такія высновы праз тое, што методыка збору дадзенай інфармацыі не мянялася ў апошні час.

¹⁰ Рэкордная колькасць пазіцый, прызнаных экстрэмісцкімі за адно пасяджэнне, – 105. Менавіта столькі інфармацыйных рэсурсаў прызнаў экстрэмісцкімі суд Чыгуначнага раёна Гомеля на сваім пасяджэнні 4 ліпеня 2023 года.

¹¹ Пад “хапунамі” мы разумеем адначасовыя і адносна масавыя рэпрэсіўныя дзеянні (вобыскі, затрыманы, арышты), якія ажыццяўляюцца пераважна ў адным населеным пункце.

Штомесечная колькасць «хапуноў»

(паводле звестак з адкрытых крыніц)

Заўвага: колькасць хапуноў, якія адбываліся ў сакавіку 2023 года і былі рэакцыяй на падрыў самалёта ў Мачулішчах, падліку не падлягае, нават прыблізнаму, праз тое, што яны ішлі амаль па ўсёй краіне і практычна без перапынкаў.

Калі вынесці за дужкі эксцэсы першага квартала, калі пасля падрыву расійскага самалёта на аэрадроме ў Мачулішчах краіну накрыла хваля вобшукаў і затрыманняў, то розніца квартальных значэнняў уражвае. Так, на працягу другога і трэцяга квартала сумарная колькасць хапуноў была на ўзроўні 24-25 кейсаў за тры месяцы. Цягам апошняга квартала сітуацыя змянілася. Усяго за гэты час адбылося як мінімум 40 хапуноў. На апошні квартал трапляюць і два звышмасавыя мерапрыемствы, якія ахапілі дзясяткі чалавек. Першае – гэта ператруссы па справе Каардынацыйнай рады; другое – ператруссы і запалохванне назіральнікаў на папярэдніх выбарах.

Пры гэтым важна, што статыстыка па затрыманнях не адлюстроўвае такога росту. Гэта значыць, адбываецца моцны псіхалагічны ціск на людзей, аднак, на шчасце, без эскалацый у выглядзе судоў і/ці змяшчэння ў месцы зняволення.

Гэта можа азначаць, што задача запалохвання грамадства пачынае пераважаць над пакараннем. Таксама падаецца, што такое частковае пераразмеркаванне звязана з набліжэннем электаральнай кампаніі 2024-2025 гадоў, якая вымагае ад улады высілкаў менавіта ў бок запужвання людзей.

Ускосна гэтая здагадка пра ўваход у электаральную кампанію падмацоўваецца тым, што цягам апошняга квартала 2023 года павялічылася колькасць так званых антыкарупцыйных справаў. Перш за ўсё гэта гучныя справы «маршрутыкаў», «аграрыяў», «малочнікаў» і шэраг іншых. У межах апошняй справы быў затрыманы нават экс-кіраўнік Мінсельгасхарча і памочнік Лукашэнкі па Віцебскай вобласці Ігар Брыло. Актывізацыя такіх антыкарупцыйна-папулісцкіх захадаў характэрная для ўладаў Беларусі менавіта падчас уваходу ў электаральны перыяд.

РЭПРЭСІЎНЫ ПІК: ЗАТРЫМАННІ, СУДЫ, ПАЛІТВЯЗНІ

У затрыманнях захоўваюцца старыя трэнды, якія вызначыліся як мінімум у 2022 годзе. Гэта рэпрэсіі за ўдзел у падзеях 2020 года, за тую ці іншую падтрымку Украіны, за выказванне неўхвалення дзеянняў беларускага рэжыму ці расійскага войска. Формы рэпрэсіўных дзеянняў таксама дастаткова ўстойлівыя. Гэта пераслед сваякоў вядомых персон, затрыманні цэлых сем'яў, публічныя затрыманні і так званыя пакаяльныя відэа, а таксама «каруселі» затрыманняў і прысудаў¹².

Новым трэндам 2023 года стала ўзмацненне жорсткасці прававерак на мяжы з затрыманнямі тых, хто вяртаўся ў Беларусь з іншых краін. Асабліва адзначым, што прававеркі ўведзены і на мяжы Беларусі з Расіяй, чаго ніколі не было ў найноўшай гісторыі. Праваабаронцы падлічылі, што за 2023 год сілавікі затрымалі больш за 200 чалавек, якія вярнуліся ў тым ліку і з Расіі¹³.

Агулам за мінулы год па палітычных матывах у Беларусі былі затрыманыя мінімум 4100 чалавек¹⁴. У сярэднім затрымлівалі 342 асобы на месяц. Але ж цягам апошняга квартала сярэднямесячная лічба затрыманняў была параўнальна ніжэйшай за гэты гадавы паказнік – 291 чалавек.

У той жа час звяртаюць на сябе ўвагу некалькі момантаў. Па-першае, павысіўся ціск на сваякоў вядомых людзей, якія выступілі супраць улады (кейсы [брата](#) Валера Карбалевіча, [бацькі](#) Сашы Філіпенкі, [маці](#) Маргарыты Варыхавай і інш.). Па-другое, расце пераслед святароў рыма-каталіцкай і пратэстанцкай канфесій¹⁵. Верагодна, гэта можна звязаць з падрыхтоўкай уладаў да ўступлення ў сілу закона «Аб свабодзе сумлення і рэлігійных арганізацыях», аб чым пісалася вышэй. Па-трэцяе, у тым ліку дзякуючы росту колькасці арганізацый і ініцыятыў, прызнаных уладамі экстрэмісцкімі, цягам года павысілася лічба крымінальных прысудаў з абвінавачаннямі ў стварэнні, кіраўніцтве ці ўдзеле ў экстрэмісцкіх фармаваннях, а таксама ў садзейнічання і фінансаванні экстрэмісцкай дзейнасці¹⁶.

¹² Зняволеным, якія ўжо адбываюць пакаранне, адвольна дадаюць тэрміны па 411 артыкуле Крымінальнага кодэкса “Злоснае непадпарадкаванне патрабаванням адміністрацыі папраўчай установы”.

¹³ У 2022 пры вяртанні з-за мяжы затрымалі [52 чалавекі](#).

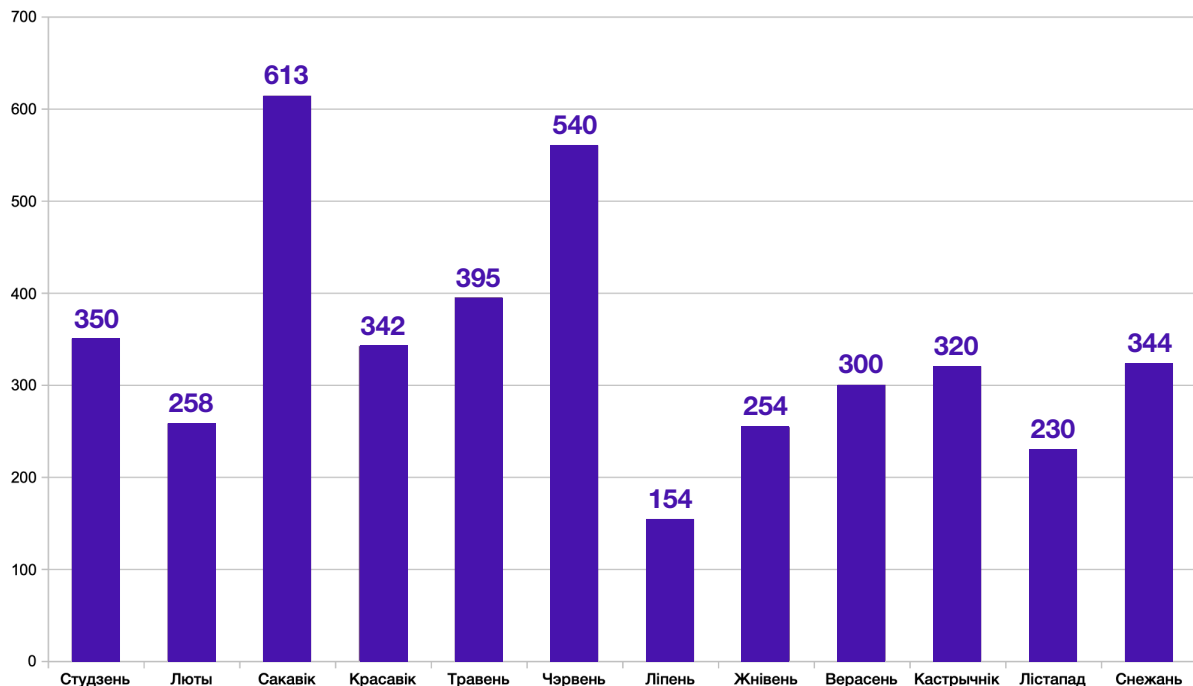
¹⁴ У 2022 годзе гэты паказнік склаў [4443 чалавек](#).

¹⁵ У 2023 годзе Беларусь заняла [другое месца](#) ў спісе краін па колькасці зняволеных святароў (на першым месцы - Нікарагуа).

¹⁶ “Ситуация с правами человека в Беларуси в 2023 году”

Штомесечная колькасць затрыманых па палітычных матывах

(паводле звестак ПЦ «Вясна»)

З асаблівасцямі затрыманняў за гэты перыяд агулам супадае і дынаміка крымінальных прысудаў за апошні квартал 2023 года – адносна сярэдніх за год значэнняў абодва паказнікі крыху знізіліся. Гэта звязана з усплэсам рэпрэсій пасля падрыву расійскага самалёта на аэрадроме ў Мачулішчах напрыканцы лютага 2023 года. Праз тое пік затрыманняў прыпаў на сакавік і наступныя месяцы другога квартала, а найбольшая колькасць крымінальных прысудаў – на чэрвень і месяцы трэцяга квартала.

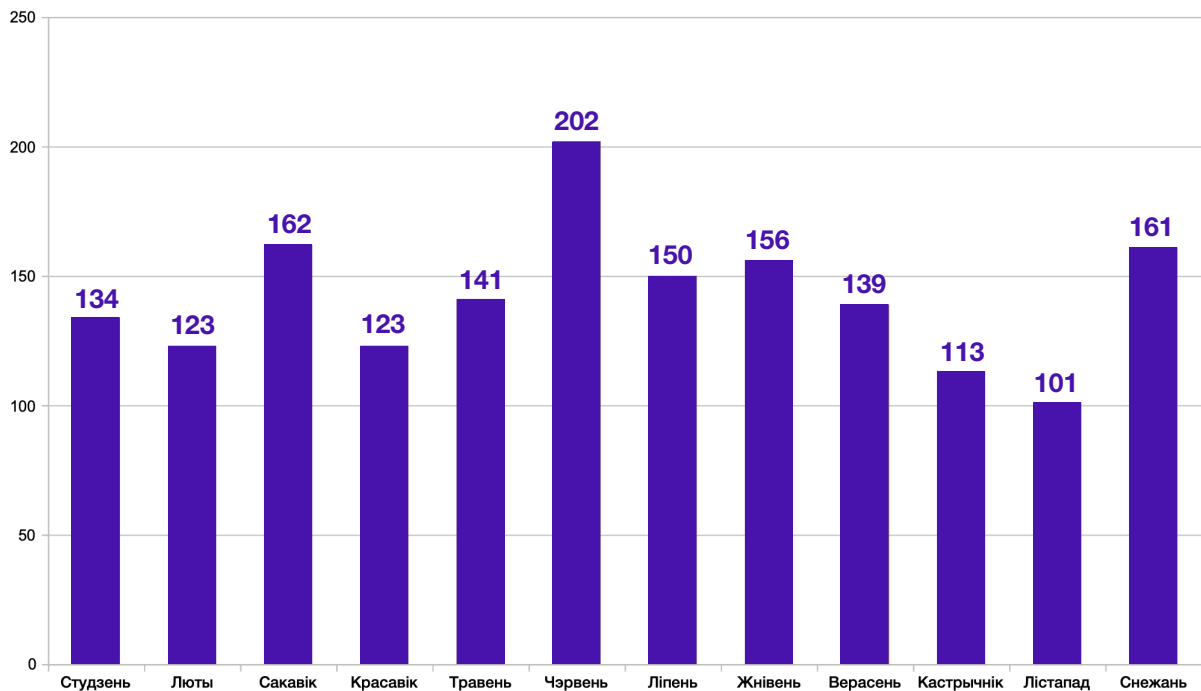
Агульныя ж лічбы палітычна матываваных крымінальных спраў за 2023 год выглядаюць наступным чынам¹⁷. Агулам на працягу 2023 года па «пратэсных» крымінальных артыкулах былі асуджаныя мінімум 1603 чалавекі¹⁸, што ў сярэднім складае 134 чалавекі за месяц. Калі казаць пра дынаміку апошняга квартала, то, як і ў выпадку з лічбамі затрыманняў, колькасць крымінальных прысудаў за гэты час знізілася. Сярэднямесячны паказнік для апошняга квартала тут склаў 125 асобаў.

Пры тым ёсць асаблівасць, якая ў перспектыве можа змяніць бягучы трэнд: у снежні па крымінальных артыкулах быў асуджаны 161 чалавек. Гэта адзін з трох максімумаў за ўсе месяцы 2023 года. Папярэднія пікі выпадалі на першае паўгоддзе. Таму не выключана, што зараз колькасць крымінальных прысудаў можа ўзрастаць, асабліва з улікам таго, што ў Беларусі набліжаецца электаральны перыяд.

¹⁷ Адзначым, што памесечныя лічбы могуць нязначна адрознівацца ад гадавых. Так адбываецца праз тое, што значэнні месячных паказнікаў могуць з цягам часу ўдакладняцца, што адбываецца на выніковых гадавых лічбах.

¹⁸ Цягам 2022 года судамі былі рэпрэсаваныя ў крымінальным парадку не менш за [1242 чалавекі](#).

Штомесечная колькасць чалавек, асуджаных па крымінальных артыкулах (паводле звестак ПЦ «Вясна»)

Асобна трэба адзначыць момант адміністрацыйнага пераследу, асноўнымі складнікамі якога з’яўляюцца штрафы і арышты на суткі. Цягам 2023 года супраць беларусаў было складзена як мінімум 3945 судовых рашэнняў такога кшталту, праз якія былі асуджаныя каля 4500 чалавек.

З пэўнага пункту гледжання, тут больш важкім з’яўляецца не столькі колькасць пацярпелых, колькі дынаміка гэтай колькасці. А яна параўнальна своеасаблівая і даволі паказальная. Справа ў тым, што за 2023 год толькі дынаміка колькасці палітычна матываваных адміністрацыйных судоў мае ўстойлівы і мэтанакіраваны характар – трывалы рост ад квартала да квартала.

Гэта значыць, калі колькасці прызнання тэрарыстамі-экстрэмістамі цягам года былі больш-менш аднолькавымі, калі колькасці затрыманняў і крымінальных спраў часова выбухнулі дзякуючы Ма-чулішчам, калі паказнікі па “хапунах” і “экстрэмісцкіх матэрыялах” падскочылі ў апошнім квартале, то ўзровень адміністрацыйнага пераследу проста рос ад пачатку да канца года. Пэўна, гэта адлюстроўвае паноўную ва ўладах устаноўку на працяг рэпрэсіўнага ціску на грамадства.

І напрыканцы самае складанае пытанне – палітзняволеныя.

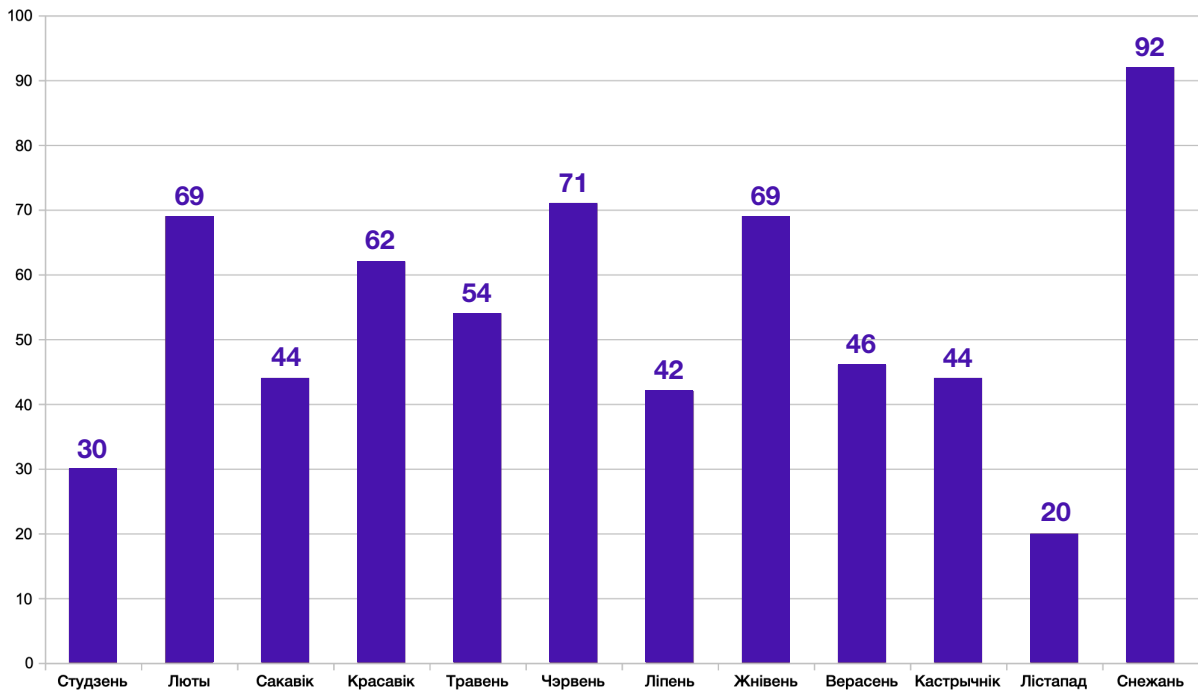
Па версіі праваабарончага цэнтра “Вясна”, на канец года ў зняволенні знаходзіліся 1452 чалавекі, якія маюць такі статус¹⁹. Усяго ж цягам 2023 года праваабаронцы прызналі палітычнымі зняволенымі 643 чалавекі²⁰. У сярэднім за год цягам месяца палітвязнямі прызнаваліся каля 55 чалавек. У апошнім квартале гэтае сярэднямесячнае значэнне ў цэлым захавалася, хаця ў снежні праваабаронцы прызналі палітычнымі зняволенымі рэкордную за год колькасць людзей – 92 асобы.

¹⁹ Па версіі праваабаронцаў Dissidentby, колькасць такіх людзей складае 1612 чалавек. Паводле ацэнкі прадстаўніцы па сацпытаннях Аб’яднанага пераходнага кабінета Вольгі Гарбуновай, колькасць людзей, якія знаходзяцца за кратамі па палітычных матывах, можа быць у разы вышэйшай.

²⁰ За 2022 год палітвязнямі былі прызнаныя 889 чалавек.

Штомесечная колькасць зняволеных, прызнаных палітычнымі вязнямі

(паводле звестак ПЦ «Вясна»)

У месцах зняволення палітвязні знаходзяцца фактычна ў катавальных умовах. Яны ўтрымліваюцца ў стане “нікамунікада”, да іх дзейнічаюць абмежаванні ў медычнай дапамозе, да таго ж ім у адвольным парадку дадаюцца дадатковыя тэрміны абмежавання свабоды.

У ЯКАСЦІ ВЫНІКАЎ:

Улады працягваюць разглядаць грамадства як патэнцыйна небяспечны аб’ект. У якасці такога аб’екта разглядаецца ўжо не толькі пратэсна арыентаваная частка грамадства, але і найпрост тая, што мае досвед самаарганізацыі і самарэалізацыі. Праз гэты асноўны інструмент унутранай палітыкі беларускага рэжыму застаюцца рэпрэсіі ў самым шырокім разуменні: кантроль, забарона, абмежаванні, сачэнне, прымус, запужванне, пакаранне і гэтак далей.

Рэпрэсіўны механізм пэўным чынам ужо аформіўся, самі рэпрэсіі збольшага выйшлі на пэўнае пла-то – цягам года інтэнсіўнага росту рэпрэсіўнага ціску не назіралася. Адзінае выключэнне складае ўпэўнены і паслядоўны рост колькасці адміністрацыйных спраў, распачатых па палітычных матывах. Разам з гэтым адзначаецца пэўнае пашырэнне рэпрэсій ва ўмоўна тэрытарыяльным напрамку: на рэгіёны і за мяжу (на дыяспару).

Галоўным трэндам апошняй чвэрці года стаў уваход рэжыму ў электаральную фазу, што прадвызначыла пераразмеркаванне высілкаў рэпрэсіўна-карнай машыны з гвалту і пакарання (хаця, на-жаль, гэты складнік дасюль трывае) у бок запужвання грамадства (чаго стала заўважна больш).

Напрыканцы таксама трэба яшчэ раз адзначыць, што практычна ўсе колькасныя звесткі, змешчаныя ў справаздачы, варта інтэрпрэтаваць як мінімальна магчымыя паказнікі. У рэчаіснасці лічбавыя характарыстыкі рэпрэсій у Беларусі будуць істотна вышэйшымі.

ПРА АЎТАРА

Генадзь Коршунаў – старэйшы даследчык Цэнтра новых ідэй.

Мае ступень PhD сацыялагічных навук, спецыялізуецца на аналізе грамадскай думкі. Асноўныя напрамкі даследавання: сацыяльныя структуры, працэсы і інстытуты, сацыялогія рэвалюцыі, працэсы нацыянальнага будаўніцтва, дынаміка медыяпрасторы.

Кантакт: korshunau@newbelarus.vision

Цэнтр новых ідэй – аналітычны цэнтр, праца якога прысвечана магчымасцям развіцця і адказам на выклікі, якія стаяць перад Беларуссю ў XXI стагоддзі.

Наша місія – дапамагчы палітычным і грамадскім арганізацыям пабудаваць больш адкрытую, квітнеючую і ўстойлівую Беларусь.

www.newbelarus.vision

Фота: Sergei Grits